

Г. В. Рибікова,
старший викладач

В. В. Сучкова,
студентка

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАТЕНТНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті розглядається таке явище як «латентна злочинність» в економічній сфері, її поняття, види та шляхи подолання. Проаналізовано окремі методи, які застосовуються у процесі вивчення латентних економічних злочинів.

Ключові слова: економічні злочини, латентність, правова статистика, експертні оцінки, облік злочинів.

А. В. Рыбикова, В. В. Сучкова

Особенности методов исследования латентных экономических преступлений

В статье рассматривается такое явление как «латентная преступность» в экономической сфере, ее понятие, виды и пути преодоления. Проанализированы отдельные методы, которые применяются в процессе изучения латентных экономических преступлений.

Ключевые слова: экономические преступления, латентность, правовая статистика, экспертные оценки, учет преступлений.

A. Rybikova, V. Suchkova

Features of methods for investigating latent economic crimes

The article deals with such a phenomenon as «latent crime» in the economic sphere, its concept, types and ways of overcoming. Some methods, which are used in the process of study of latent economic crimes, are analyzed.

Key words: economic crimes, latency, legal statistics, expert assessments, crime recordings.

Постановка проблеми та її актуальність. В останні роки в Україні, в умовах економічних перетворень, виявляються найбільш небезпечні злочини у сфері економіки, які завдають значної шкоди державі, а саме: приховування прибутків і, відповідно, несплата податків; шахрайство з фінансовими ресурсами, детермінантами виникнення яких є схеми приватних банків, щоб отримати прибутки мегарозмірів на основі маніпуляцій недосконалою правовими нормами держави; у сфері валютного ринку – приховування та зменшення продажу іноземної валюти з метою різкого збільшення ціни на іноземну валюту тощо.

Наявність латентної економічної злочинності свідчить про те, що стан державної статистики про зареєстровану злочинність у світі й у нашій країні не можна визнати задовільним.

Висока латентність економічних злочинів пояснюється низкою причин. Зокрема, виявлення і запобігання ряду злочинам у фінансово-банківській системі, у зовнішньоекономічній діяльності, у сфері комп'ютерної інформації становить великі труднощі. Процес криміналізації кредитно-фінансової системи багато в чому пояснюється відсутністю ефективного законодавства і контролю над банківськими операціями з боку контролюючих організацій і, особливо, правоохоронних органів. В умовах плутанини в системі обліку і контролю стає важким (а іноді і взагалі неможливим) встановлення каналів і способів розкрадання державного й іншого майна. Причиною підвищення латентності є також зростаюча корупція. Корумпованість працівників владних і, особливо,

правоохоронних структур прямо і безпосередньо цьому сприяє.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням методів виявлення та дослідження латентної злочинності займалися такі науковці, як В. Ф. Оболенцев, В. І. Поклад, С. М. Храмов та деякі інші. Проте у більшості праць цих науковців ідеться про методи виявлення та дослідження латентної злочинності без урахування особливості окремих її видів. Детальніше особливості виявлення латентних економічних злочинів розглядають В. В. Сухонос, П. О. Кривенцов, А. А. Конєв та Р. Асєєв.

Враховуючи доволі незначну кількість досліджень зазначеного питання, **метою** цієї статті є дослідження та аналіз окремих методів виявлення економічних злочинів, що характеризуються високою латентністю.

Виклад основного матеріалу. Р. Асєєв визначає латентність злочинів як частину злочинності, яка залишається не зареєстрованою правоохоронними органами та з різних причин не знаходить свого відображення в статистиці скоєних злочинів [1, с. 41].

Статистичні дані про економічну злочинність і фактична злочинність – різні явища. Економічна злочинність має властивість до значної латентності, статистика далеко не цілком відображує всі характеристики цього явища. Статистичні показники важливо аналізувати у взаємозв'язку, а також з урахуванням соціальних, демографічних, економічних, правових та інших факторів. Головне – виявляти відносини злочинності з суспільством, злочинців з потерпілими тощо. Інша важлива обставина – це повний облік злочинів, їх об'єктивна реєстрація. Офіційно облік зареєстрованих злочинів було введено у 1961 р. майже одночасно із застосуванням нового для того часу Кримінального кодексу, а облік усіх виявлених осіб, що здійснили злочини, – з 1966 р.

Перекручування уявлення про економічну злочинність також дає латентна її частина. Усі злочини (їх сукупність), вчинені у сфері економіки, як зареєстровані, так і незареєстровані прийнято вважати «дійсною економічною злочинністю» [2, с. 18]. Практика свідчить про те, що реальні межі даного виду злочинності значно перевищують відомі [3, с. 37]. Виділяється кілька основних груп латентних економічних

злочинів: природна латентність, межові ситуації і штучна латентність. Перша група – це злочини, про які представникам установчих організацій, окремим особам, у тому числі й потерпілим, не відомо. Вони не виявлені, а тому сховані, непомітні, їх не спостерігають. Друга група – це випадки, коли факт злочину виявляється, але з різних причин про нього не повідомляється в правоохоронні органи. Третя група – це злочини, які у порушенні закону не визнаються і які не реєструються, приховуються посадовими особами [2, с. 49]. Класифікація латентних економічних злочинів може бути різною. За даними деяких авторів, у середньому правоохоронні органи реєструють 10 – 12 злочинів проти власності зі 100 [3, с. 66]. Економічні злочини як би фільтруються, перш ніж бути зареєстрованими: спочатку самі потерпілі «відбирають» діяння, про які варто повідомляти в правоохоронні органи, а потім ці органи «відбирають» злочини, які за їх розумінням, можна зареєструвати. Крім цього, є безліч інших «лазівок». Так і створюється офіційна система обліку розглянутих злочинів, таким чином утворюється їх латентність.

Для виявлення латентних злочинів в сфері економіки доцільно застосовувати загальні методи виявлення латентної злочинності з урахуванням специфіки, яка притаманна економічним злочинам, адже універсальних методів визначення розмірів латентної злочинності не існує. Поширеною є позиція, за якою, для того, щоб підвищити якість вивчення реального стану злочинності необхідно поєднати три системи даних: офіційну статистику, соціологічні дані та експертні оцінки.

Свого часу А. Кетле, один із засновників наукової статистики, вважав, що між офіційно зареєстрованою злочинністю і тією, що залишилася невідомою, існує постійне співвідношення [2, с. 21]. У кримінології використовують значну кількість статистичних методів дослідження злочинності, частина з них спрямована на вивчення зареєстрованої злочинності, або ж латентної злочинності загалом. Щодо встановлення показників конкретних видів латентної злочинності, то ефективність статистичних методів дещо зменшується, тим паче, коли йдеться про такий високий рівень латентності, як, наприклад, у корупційної злочинності (за оцінками рі-

зних фахівців цей рівень коливається у межах 90-99 %) [3, с. 73-74]. Статистичні методи можна використовувати для дослідження латентної злочинності, систематизації результатів, отриманих за допомогою інших методів. Отже, до методів, які можна застосовувати у такому випадку, відносять статистичне спостереження, зведення і групування даних та статистичний аналіз.

Крім того, різні науковці рекомендують застосовувати саме конкретні методи для розкриття конкретних латентних злочинів. Так, А. О. Конєв пропонує для розкриття економічних злочинів такі методи: економічний аналіз техніко-економічних показників (ТЕП) роботи підприємства за певний період; диференційований аналіз типових способів вчинення злочинів; оперативні, технічні та хімічні засоби їх виявлення; використання сил громадськості; логічне моделювання [4, с. 44].

Ефективними методами виявлення латентних економічних злочинів є соціологічні методи. Соціологічні методи у кримінології полягають, зокрема в опитуваннях, методі експертних оцінок, аналізі документів, спостереженні. Як зазначає В. Ф. Оболенцев, ці методи зазвичай застосовують комплексно і доповнюють один одного [2, с. 67].

Одним із найпоширеніших методів збору інформації щодо латентної економічної злочинності є проведення різного виду анкетувань. Значною перевагою такого методу є «можливість обрати безпосередню ціль дослідження і на її основі скласти анкету» [5, с. 89].

У сучасних умовах активного розвитку інформаційних технологій також потрібно всіляко використовувати можливості глобальної мережі Інтернет для виявлення латентних злочинів (наприклад, розміщувати відповідні опитування користувачів мережі). У Великій Британії для встановлення осіб, які вчинили злочини, в останні роки активно використовують метод самореєстрації за допомогою комп'ютерів [6, с. 49].

Хоча метод опитування і є ефективним, він не позбавлений недоліків. Серед чинників, які впливають на достовірність отриманих даних є те, що респонденти іноді забувають про ті чи інші випадки, наприклад, корупції в їхньому житті або ж бояться давати чесні відповіді.

Якщо поставлено запитання про вчинені злочини за певний період часу, то іноді респонденти точно не пам'ятають, коли відбулася та чи інша подія. Окрім того, якщо говорити про злочини, вчинені щодо інших осіб, можна кілька разів врахувати один і той же злочин. Результати, отримані при самореєстрації злочинців також можуть бути сумнівними, адже респондентам легше зізнатися, що вони стали жертвами злочину, ніж що вони самі вчинили злочин.

У наш час різні опитування проводять приватні компанії, громадські організації та державні органи. Наприклад, Головне управління Державної фіскальної служби у Запорізькій області на своєму сайті розмістило опитування щодо проявів корупції. Таке опитування можна було пройти в онлайн-режимі, відповівши на кілька запитань, пов'язаних із проявами корупції. Дослідженням реального стану економічної злочинності займаються й інші державні органи. Усі ці дані комплексно можуть бути використані при дослідженні економічної злочинності, а особливо при формуванні уявлень про латентну її складову.

Результативним методом виявлення латентної злочинності в сфері економіки є також метод експертних оцінок, тобто опитування фахівців, які добре ознайомлені з відповідним питанням. Ними, наприклад, можуть бути працівники правоохоронних органів, представники громадських правозахисних організацій, науковці, які володіють відповідним рівнем знань та досвідом, що дає їм можливість дати обґрунтовану оцінку справжніх показників, наприклад, корупційної злочинності. До опитувань іноді варто залучати і журналістів, яким можуть бути відомі незареєстровані факти вчинення даного виду злочинів. У цьому випадку також важливо, щоб такі опитування охоплювали різні регіони, експертів різного віку, а оцінки різного роду експертів зіставляли та аналізували. Експерти можуть володіти додатковою інформацією про економічні злочини із різних джерел. Наприклад, як зазначає В. В. Сухонос, доволі часто трапляються ситуації, коли злочинці без протоколу і свідків надають слідчому цінну інформацію про корупційну діяльність [7, с. 47]. Проте, як слушно акцентує С. М. Храмов, проблема використання цього методу полягає в тому, щоб знайти достатньо кваліфікованих експертів, здатних надати

оцінку, правильність якої може бути підтверджена лише через певний проміжок часу [3, с. 75].

На відміну від індивідуальних, групові методи припускають колективну роботу експертів (очну або заочну), вони вимагають узгодження думок усіх експертів і розроблення загального експертного висновку на основі консенсусу. Метод Дельфі, який є заочним і анонімним опитуванням експертної групи. Експертам пропонуються опитувальні листи з досліджуваної проблеми. Ступінь стандартизованості питань може бути різним (вони можуть бути як закритими, так і відкритими, передбачати як кількісну, так і якісну відповідь). Як правило, метод Дельфі реалізується в 2-3 тури, причому при повторних опитуваннях експертам пропонується ознайомитися або з думками й аргументами кожного експерта, або з середньою оцінкою. На повторних турах експерти можуть помінати свою оцінку, узявши до уваги аргументи колег, а можуть залишитися при колишній думці та висловити обгрунтовану критику інших оцінок [8, с. 27].

Метод Дельфі має вельми істотні переваги, які іноді роблять його незамінним. По-перше, заочність і анонімність дозволяють уникнути конформізму чи орієнтації на авторитети, що могло б виникнути, якби експертів зібрали разом, щоб вони обнародували свою думку. По-друге, експерти мають нагоду змінити свою думку без ризику «втратити обличчя» [8, с. 28].

Ще одним методом виявлення латентних економічних злочинів є аналіз документів: вивчення рішень щодо відмови внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, скарг громадян у різні органи щодо вчинення економічних злочинів, матеріалів щодо економічних злочинів, провадження по яких закриті з різних підстав, задокументованих телефонних повідомлень (на гарячі лінії МВС, СБУ, Генеральної прокуратури, урядову гарячу лінію стосовно запобігання і протидії корупції з повідомленнями про корупцію), матеріалів службових розслідувань за фактами приховування злочинів від реєстрації тощо. Проте, як доречно зазначає В. І. Поклад, метод вивчення документів є ефективнішим, коли йдеться про так звану «штучну латентність», коли відомості про такі злочини все ж дійшли до відома правоохо-

ронних органів, але з тих чи інших причин їх не було зареєстровано [8, с. 23].

Несвоєчасний облік злочинів призводить до негативних наслідків тим, що втрачаються сліди злочину, особи, які вчинили злочини мають можливість вчинити нові правопорушення, а шкода, завдана потерпілим не відшкодовується [5, с. 126]. Наявність латентної злочинності «створює в певному мікросередовищі психологічну обстановку безкарності суспільно-небезпечних діянь, що, у свою чергу, заохочує осіб, що скоїли злочини продовжувати і поширювати свою злочинну діяльність.

С. М. Храмов підкреслює, що безкарність, яка породжується явищем латентної злочинності справляє особливо негативний вплив на психіку підростаючого покоління. Дійсно, неповнолітні правопорушники, яким вдається тим чи іншим чином уникнути законної відповідальності, переживають значну кримінальну трансформацію та в майбутньому є схильними до скоєння ще більш небезпечних злочинів.

Висновки. На сьогодні перед дослідниками різних галузей права постає важливе завдання всебічного аналізу латентної злочинності в сфері економічної діяльності. Потреба в дослідженні даного явища набула гострого характеру, оскільки економічній латентній злочинності стали притаманні особливі якості та особливий характер, тому вона перетворилася на фактор, який не тільки дестабілізує життя суспільства, негативно впливає на його інститути, але і являє собою серйозну загрозу безпеці держави.

Отже, можна зробити висновок, що:

– існує певна кількість методів виявлення латентної економічної злочинності, найефективнішими з яких є опитування та метод експертних оцінок;

– хоча вищевказані методи не позбавлені недоліків, їхнє комплексне застосування в поєднанні з іншими методами дасть можливість отримати інформацію про справжні показники економічної злочинності, що є важливим кроком до створення дієвої системи запобігання та протидії цьому виду злочинності;

– завданням сучасної науки та практики є вдосконалення існуючих та розробка нових методів виявлення латентної економічної злочинності.

Література

1. Асеев Р. Проблемы выявления латентного взяточничества / Р. Асеев // Закон и жизнь: Международный научно-практический правовой журнал / Министерство юстиции Республики Молдова. – Кишинёв, 2007. – № 6. – С. 41-44.
2. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В. Ф. Оболенцев. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 128 с.
3. Храмов С. М. Латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия: монография / С. М. Храмов; Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина. – Брест: БрГУ, 2010. – 169 с.
4. Конев А. А. Основные криминологические характеристики латентной преступности / А. А. Конев. – Омск: Изд-во Ом. ВШМ МВД России, 1980. – 47 с.
5. Кривенцов П. А. Латентная преступность в России: криминологическое исследование: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кривенцов Павел Алексеевич; [Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)]. – М., 2014. – 184 с.
6. Gottschalk Petter, and Hans Solli-Saether. Computer information systems as determinants of police investigation performance: an empirical study. – S. 45-49 / Journal of Computer Information Systems. – London: Issue 3. – 2007. – P. 45-49.
7. Сухонос В. В. Правові заходи протидії корупції в Україні в сучасних умовах: науково-теоретичні аспекти: монографія / В. В. Сухонос. – Суми: Університетська книга, 2015. – 74 с.
8. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посібник / В. І. Поклад; МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. – 48 с.

References

1. Aseev R. Problemyi vyyavleniya latentnogo vzyatochnichestva / R. Aseev // Zakon i zhizn: Mezhdunarodnyiy nauchno-prakticheskiy pravovoy zhurnal / Ministerstvo yustitsii Respubliki Moldova. – Kishinyov, 2007. – № 6. – S. 41-44.
2. Obolentsev V. F. Latentna zlochinnist: problem teorii ta praktiki poperedzhennya / V. F. Obolentsev. – H.: Vid. SPD FO Vapnyarchuk N.M., 2005. – 128 s.
3. Hramov S. M. Latentnaya prestupnost: metodologiya poznaniya i osnovnyie napravleniya protivodeystviya: monografiya / S. M. Hramov; Brest. gos. un-t imeni A. S. Pushkina. – Brest: BrGU, 2010. – 169 s.
4. Konev A. A. Osnovnyie kriminologicheskie harakteristiki latentnoy prestupnosti / Omsk: Izd-vo Om.VShM MVD Rossii, 1980. – 47 s.
5. Kriventsov P. A. Latentnaya prestupnost v Rossii: kriminologicheskoe issledovanie: diss. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08 / Kriventsov Pavel Alekseevich; [Moskovskiy gosudarstvenniy yuridicheskiy universitet imeni O. E. Kutafina (MGYuA)]. – M., 2014. – 184 s.
6. Gottschalk Petter, and Hans Solli-Saether. Computer information systems as determinants of police investigation performance: an empirical study. – S. 45-49 / Journal of Computer Information Systems. – London: Issue 3. – 2007. – P. 45-49.
7. Suhonos V. V. Pravovi zahodi protidiyi koruptsiyi v Ukrayini v suchasnih umovah: nauko-vo- teoretichni aspekti: monograflya / V. V. Suhonos. – Sumi: Universitetska kniga, 2015. – 74 s.
8. Poklad V. I. Metodologiya ta metodika vivchennya latentnoyi zlochinnosti: navch. posibnik / V. I. Popov; MVS Ukrayini; Lugan. derzh. un-t vnutr. sprav. – Lugansk: RVV LDUVS, 2007. – 48 s.